

PHILOLOGIA

DE PIGMENTIS

PIGMENTA, aut fiunt aut nascuntur, Nascitur Sinopis, Rubrica, Paratonium, Melinum, Eretria, Auripigmentum: cetera finguntur. Praestantiora quae in metallis reperiuntur. uiliora sunt Ochra, Cerussa usta, Sandaraca, Sandix, Syriacum, Atramentum. Sed rursus haec & siqua sunt alia repetenda. Sinopis a Sinopi Ponti ciuitate uenit. Tres eius species, Rubra, minus rubra, & horum intermedia, quam Rubricam esse quidam uolunt, graece *ερυδραμ*.

Sinopis

Hunc in precio fuisse Troianis inde temporibus Homerus testatur, qui Rubrica naues illi

Minium

tas commendat. Minium graece *μίνιον*, effoditur ex argentarijs metallis, colore item rubro, magna apud antiquos auctoritatis. Hoc siquidem inficiebantur Iuppiter & triumphantes.

Cinnabari

Cinnabari *κιννάβαρι*. Sic enim in Libya uocant sanie Draconis sanguine permixtam elephantorū in pugna simul morientium. authores Dioscor. Plin. De Cinnabari Theophrastus. *γίνεται δέ τε μὲν αὐτοφυές, τὸ πρὶ Ἰβηρίας σκληρὸν σφόδρα καὶ λιθώδες, ἢ τὸ ἐν κόλχοις ἐκ κρήμων, ὃ καταβάλλουσι φερούντες, τὸ ἢ κατ' ἐρασίαν δὲ ἐφέσσ μικρὸν, δὲ ἐνός τόπος μόνον ἐστὶν ἄμαυρον, ὃρ συλλέγουσι λαμπυρίζουσα καὶ ἀπὸ ὁ κρόκῳ*, id est, Nascitur autem naturaliter, quod in Iberia, durum admodum & lapideum, & quod in Colchis, e praeuptis saxis, quod deiciunt sagittarij: quod ex Epheso, parui lucri, in uno tantum loco est fluens, quod colligunt splendens uelut

Purpurisum

crocum. Purpurisum graece *ἀνδρίκελ*, inter ea quae ob magnū precium a domino fingenti datur, ut ait Plin. ex Creta fit argentaria, cum purpuris pariter tingitur. usus eius plurimus inficiendis mulierū uultibus, proque minio a fullonibus accipitur. Haec omnia rubri sunt ferē

Sandaraca

coloris. Sandaracā & Ochra luba tradit in Insula maris rubri Topazo nasci, sed ad nos nō

Ochra

uehi. Quomodo autem fiant, supra narraui, simul & arsenicum. Nā haec & auripigmentū &

Sandix

sandix & melinū aurei sunt pallidique coloris. Sandix ē Sandaraca & rubrica aequis partibus,

Melinum

ut scribit Plin. fit, quanquam Virgil. Sandicem herbā intelligere uoluisse uidetur in Buccolicis,

Paratonium

quae colorem eundem retinet. Melinū in floribus maxime commendatur, a Melo insula unde

Cerussa

exportatur appellatum. Alba uero in precio Paratonium & Cerussa. primum ex Aegypti ciuitate eius nominis uenit, tectorijs tenacissimū ob pinguedinem. Adultera Romae cimolia decocta. Cerussam graeci *ψιμίδιον* uocant, cuti mulierum expetitam. Color eius facitius, modum apud Dioscoridē uide, sed breuius apud Theophrastum. *τίθει γὰρ μόλυβδος ὑπὲρ ὄξεος ἐν πίδασι, ὅπερ ἄλλοι πάχῳ ἠλίκοι πλάττει, λαμβάνει δὲ μάλα ἐν ἡμέραις δέκα, τότε ἀνοίγουσιν εἰς ἀπὸ πύριον, ὡς περὶ εὐρώτα τίνα ἀπ' αὐτῶν, ἢ πάλιν, ἕως ἂν καταναλώσῃσι. τὸ δ' ἀπὸ πύριον ἐν ξηρῶν τριβασί καὶ ἀκρίδων αἰεὶ. τὸ δ' ἔλαττον ὑλισάμυρον ἐστὶ ψιμίδιον*, id est, Ponitur plumbū supra acutum in uasis. quando uero ceperit crassitudinem quantā latitudinem (accipit uero maxime intra decem dies) tunc aperiant, deinde abradunt ueluti litum quendam ab illo, & iterū atque iterum imponunt donec absumpserint: abradum uero, in uase terunt, quod uero extremum

Usta

subsistit, est Cerussa. Ustam casu repertam dicit Plinius incendio pyrae Cerussa in orcis cre-

Ceruleum

mata. Ceruleum quod illi Cyaneum uocant fit secundum Dioscoridē e lapide nascente in aeris Cypri metallis. Theophrastus de Ceruleo. *ἄλλο κυανὸν τρία, ὃ ἀγγύπτιος, ἢ σκυρίῳ, καὶ τριπύρος ὀκύπτι*. Plinius tria item eius genera, Ceruleum Atticum, Marmorosum, & Scyriū. ac dum teritur in quatuor dicit mutari colores, in candidiorem, nigriorem, crassiorē & tenuiorem. Hoc hodie Ceruleum ultramarinum Italici uocant. Indico multo preciosius, quanquam Indico magnā Plinius suo tempore dicit auctoritate fuisse, ex Indiāque asportari arundinum radicibus spumae ac limi modo adhaerescens. Nunc sanē uilius conspicimus uenire. Ita praerag dei prouidentia uberius aetas suppeditauit. De Indico Dioscorides. *ἰνδικὸν λίθον αὐτοφυές, οἷον ἐκβάσκημα ἰνδῶν καλάμων, τὸ ἢ βασιλικὸν ἐστὶν, ἐπανθισμὸς πύριον, ἢ περὶ μύρον πύριον καλκίον, ὃρ ἀπὸ σφύραντες* exsiccant, id est, Indicus lapis naturaliter nascens, quale germen Indicarū arundinum: quod uero tinctile est olens, ruber, purpureus, alteratus a malis uiris, quem detrahentes &c. Armeniacum ex lapide fit ex Armenia aduecto Chryfocollae modo infecto,

Armeniacū

optimum quod maxime uiride, communicato postea colore cum ceruleo. Est uiride ex uilif

Appianum

simis, quod ait Plinius Appianum uocari, haud diu repertum ex Creta uiridi. Chryfocollā

uiride

lotum mentitur. Chryfocolla enim humor est in puteis per uenam auri defluēs. Crassescit li-

Creta uiridis

mo rigoribus hybernis usque ad duriciem pumicis. Laudatior tamen in ararijs Cypri & *βα*

Chryfocolla

eius ad auri glutinum. Narratur ab eisdem authoribus, terrae quaedam tam coloribus quam

medica

medicamentis apta, inter quas Samia. Cuius, ut ait Dioscorides, duplex genus: quaedam uocatur *συνώπιον* altera *ἄση*. Prioris laus ut sit recens, leuis, linguæq; glutinosa. Altera globosior & candida, utraq; uritur & lauat. Chia alba & cinerea praefertur in medicina, quæ si are producatur melinam reddit colorē. Selinusia lactei coloris, tectorijs bona. Phinites cretriæ simillima. Cimolia quaedam alba, quaedam purpurea. Melia colore melino similis cretriadi, frictu aspera, & sonanti similis. Præterea Creta uarij & generis & loci. Sarda, rubrica, argentaria, uiridis. Puluis item Puteolanus duratur in lapidem ad multa utilis. Gypsum Tympheticum laudat Plin. ab oppido Tympho. de Gypso Theophrastus sic ait, Gypsum plurimum in Epiro effoditur. In Phœnicia autem & Syria fit, & in Thurijs, & Perrhebia: natura eius lapidior quàm terrestrior. Colla græcum est uocabulum. Hinc Xylocolla, quæ optima ex pelibus bubulis. Nigra minus probatur. Ichthyocolla ex uentre Ceti praestat, quæ in Pario fit. Sarcocolla lachryma est arboris, quæ uenit ex Perside, de qua inter frutices, & item Chrysolcolla, de qua paulo supra narraui. Ex Dioscoride.

DE LAPIDIBVS

MARMORVM cælatores primi Dipœnus & Scylus Cretenses apud Sicyonem fuere, ubi uena Marmorum nobilis erat. Hinc innumerabiles secuti, inter quos Praxiteles ætate Pompeij magni. Ante uero multos annos Phidiâ fuisse constat. Ex quo ea Romæ inscriptio in equis illis marmoris mentitos titulos ostendit horum duorum. Sed & Plinius inter opera Praxitelis ea Romæ non commemorat. Cor. Nepos tradit Mamurrâ equitem Romanum, præfectum Fabrum Cæsaris in Gallia, primum domum suam in Cælio monte marmoris crustis operuisse. L. Crassus orator primus marmor peregrinum Romam aduexit, Hymettijs columnis domum exornans. Quamobrem à M. Bruto Venus Palatina appellatus. Lucullus ex Aegypto marmor atrum introduxit, appellatum Luculleum. Est & Numidicum, Carystium, Parium. Lunense uero circa Plinij tempora repertum, ut ipse ait, nunc Carrariense appellatum. In ædícula Romæ prope Basilicâ S. Crucis huiuscemodi est inscriptio. Flauius Successus Tabularius marmorum lunensium. Præterea Tenarium, Laconicum seu Lacedæmonium uiride, Synadicum rubens. Tophum lapidem græci *τοφου* appellant. Plinius Porus ait lapis topho similis est. Et inferius. Minus ponderosus est qui tophus uocatur, marmoris Pario similis. Silex sicut & tophus diuersi generis reperitur. niger, rubens, albus, ut circa lacum Vulliniensem. Tiburtinus ad reliqua fortis, calore dissilit. Ophites, ut ait Dioscorides, à serpentum maculis dictus ut nigris, aut albis, aut aureis uariatus lineis, contraq; serpentum morsus ualet. Porphyrites in Aegypto rubet, candidis in eo interuenientibus punctis, ac propterea Leucostictos appellatus. Synadicum item rubet, quem ipse cruentauit maculis lucentibus Atyis, ut ait Papius in syluis. Hunc sæpe in ruinis Romæ uidemus uenis rubentibus & albis. Basaltes in Aethiopia ferri & colore & duritie, ut Plin. Orpheus græcus author ponit Syderitem lapidem à ferri duritie in montibus reperiri, forma rotundum, colore nigricantem, præterea asperum & uenis quibusdam ac lineis perfusum: uim quoq; habere contra uenena, & parietibus suspensum leue puerperium facere. Onychites ex Arabia aduehit unguis colore, unde etymum trahit, ad uasa maxime expetitus. Dioscorides ait, uerum Onychitem plurimas uariasq; cū lacteis zonis uenas habere, ex ingratissq; coloribus in unum gratum simul redeunte concetu. Theophrastus uero inquit *τὸ ὀνύχιον μικρὸν λευκὸν καὶ φάσιν πρὸς ἀλλήλους*. Alabastrite inquit Plinius, cauant ad unguentaria uasa: nascitur in Aegypto, India, Damasci: probantur mellei coloris, non translucidi: uitium corneus color aut candidus. Idem, Lacedæmonius ait uiridis, cunctisq; hilarior est, & Augustus eodem colore undatim crispus in Aegypto, Tyberiusq; eorum tempore reperti. Differunt ab Ophite, quod hic serpentum est similis maculis, hodie serpentinum uocant, nec nisi parua ex eo reperiuntur columna. Duo eius genera, molle, candidum, & nigricans durum. Porphyriti in statuis minima gratia, tris enim ex eo Asinius Pollio ex Aegypto Clau. Cæsari adduxit, non probata nouitate, splendet in tabulis. Extat Pauli I I. anathema in hæc urbe exportantes. Corsites *ἀπὸ τοῦ κόρσιος*, quod humano capiti sit similis ac profit. tritus autem cum allio & epotus, contra scorpiones facit: cum melle uetrem purgat, hydropicos sanat, ex oleo quoq; illitus tuberibus medetur, Chrysothrix siue solis lapis, duplici specie, Alter crystallo præterquam quod quosdã quasi capillos effundit, unde nomen habet, Alter Chrysolito prorsus similis, præterquam quod crinis quidam in ipso splendet. Hæc

Samia terra

Chia

Selinusia

Phinites

Cimolia

Melia

Creta

Sarda

Rubrica

Argentaria

Viridis.

Puluis

Puteolanus

Gypsum

Colla

Xylocolla

Ichthyocolla

Sarcocolla

Chrysolcolla

Mamurra

eques Romæ

nus primus

domum mar

more incur

stauit.

L. Crassus

orator

Marmor

Luculleum

Numidicum

Carystium

Parium

Lacedæmo

nium

Lunense

Synadicum

Tophus

Silex

Tiburtinus

Ophites

Porphyrites

Basaltes

Syderites

Onychites

Alabastrides

Lacedæmo

nius

Corsites

Chryso

thrix

det. Hac Orpheus. Plin. hanc uocat solis gemmā, dicitq; candidā esse: ad speciem sideris in orbem fulgentes spargit radios. Selenites nascitur in Arabia, lunæ nomen retinet, quod non est inueniatur cum luna crescere: albus est, lucidus, leuis. Ex Dioscoride. Ostracites similis testæ, latus & fragilis, quo utuntur scæminæ ad capillos colendos. Aematites discernit à uenis rubentibus & sanguineis, unde nomen auspicatur: tritus cum melle, ophthalmis morbisq; oculorum omnibus impositus medetur, ex aqua epotus ad omnia uenena prophylacticon fuerit: præterea digito gestatus uictoriam contra lites omnes, ac gratiā conciliare dicitur. Actites reperitur in nidis aquilarum, sine quo aquilam non parere dicunt, quapropter adligatus grauidis mulieribus cōtinet partus. ex Dioscoride. Lapis specularis in Hispania reperitur, & in Italia in Bononienli. Quidam humore terræ glaciari modo crystalli cum tradunt. Ad multa utilem esse nomen causæ ostendit. Magnes lapis ab inuenteore appellatus, in India repertus teste Nicandro poeta. Sed & in alijs postea locis uisus. Ex Magnete tholum templi Arfiones in Aegypto Ptolemæi iussu excogitauit Democrates facere, ut simulacrum eius in aere penderet. author Plī. Theophrastus sic ait, Magnes argento similis colore, fodit in Siphno tribus stadis procul à mari. Sculptura, tornoq; facilis. Cum in nigro perfundit, nigrescit simul, & durefcit. Faciunt ex eo uasa & mensas mirando spectaculo ad ferrū in aere sustinendum. Lapis Obsidianus in cauernis Aethiopiæ foditur, ab Obsidio inuenteore, atricoloris. Cuius supra in uitro mentionem feci. In hoc genere putauerim lapides nigros quosdam Romæ supra nonnullas aras conspici. Seu potius quem nunc Ambram uocant, huic æmulum dixerim. E Germania is uenit, in monte inter Austriam & Bauariā repertus: inuenitur & albo luteoq; colore in extrema Germania Sarmatis uicina. Inter Basileā quoq; & Argentinam appellatus Chalcidionius, qui Murrino à ueteribus tradito q̄ simillimus uarietate uenarum apparet. In hac item parte extrahit & Diasprus rutilo colore interlucentibus punctis. Hi sanè omnes simul cū uitro Muranio è Venetijs aduecto, ac alio diuersi coloris, quod in sylua hercinia prope Boemiā sit, in eadem Germania ad usum religionis in paruos calculos pertusos, ac in licijs confertos interpolantur, unde quoquo uersus mittuntur. Cotes Olearia & Aquaria ac uendo ferro pluris generis, Cretica, Laconica. Coticula lapis, quē alij Heraacleum, alij Lydium uocāt. Theophrasto *Ἡράκλειος λίθος*, modica magnitudine reperitur in flumine Tmolī Armeniæ. Tempore uero Plinij in pluribus locis. Hac siquidem empirici auri argentiq; metalla, cuius sint generis, deprendunt. Melior secundum Theophrastū subdialis quā obruta, Pumex græce *κίσμη*, de quo Theophrastus sic ait, Errant qui putant pumicem ex incendio fieri. Fit enim spuma maris ad littus eiecta, Differentia in colore, densitate, leuitate. Nigræ in Sicilia, ex Melo insula densiores & grauiores.

DE GEMMIS

DEINCEPS de gemmis. Nam ut supra narraui, Theophrasti ex sentētia quæ & Aristotelis: sicut metalla plus aquæ humorisq; retinent, & ideo conflantur: sic lapides terræ siccaq; materiæ sunt, & ideo minime conflantur. Gemæ igitur ex pura planaq; materia constant, per defluxum aut distillationem quandā secreta, ac seu per calorem ut Murrinum, seu per frigus ut crystallum concreta. Et quo quæq; planiores splendidioreq; sunt, eo maiorem in distillatione purgationē demonstrant. In uniuersum uero gemmæ omnes, aut nitēt, nec translucēt, ut Murtina & huius generis: aut nitent & translucent, ut crystallū, adamas, & his similes. Harum uitia sunt, capillamentum, sal, plumbago. In his uero quæ non translucent, uitium est, si aliqua in parte lucebūt. Distinguit in super genus sexu. Fœmina inferior uirtute & hebetior. Sunt & quæ uocantur apyroti, quæ postea dicētur. Adulterantur omnes uitro factitio, sed facile à mangonibus & peritis, cum pondere, tum rebus alijs deprehenduntur, Dum auro adligantur, aliæ alijs bractæis auri, argenti, diuersorumq; colorum sublinuntur. Indicatura præterea diuersa pro libidine cuiusq;, maxime principum, precia faciēte. Figura item diuersa, quadrata, & præsertim oblonga ualde probatur, quam græci *ωλᾶκα* appellāt. Deinde quæ uocatur Lenticula, postea rotunda. Angulosa minima gratia. Respiciuntur melius matutino. Quædā scalpuntur in sigilla, quæ græci *σφραγίδια* uocant: quædā in paruas imagines & sculpturas extātes, quas Plī. lib. x. Seneca item de beneficijs ectypas imagines uocant. Italici uero Cameos. Quædā autē scalpī nequeunt, ut adamas. Poetarū cōmentū inuentionē gemmarum Prometheo tradit, cuius digitum annulo ferreo, qui saxi fragmentum complecteretur ornauerūt, eius uincula

Vitia gemmarum
Capillamentum
Plumbago
Indicatura gemmarum
Oblonga figura
Lenticula
Rotunda
Angulosa
Ectypa
imagines
Adamas
Annulus
Promethei

cula propterea notando. Traditur & de Gyga annulo, quo circumactio à nemine ipse uide-
retur. Gemmas plures quod graeci *δακτυλοθήκη* uocant primus Romae omnium habuit Scau-
rus Syllae priuignus. Pompeij Mithridaticus triumphus primū ad gemmas & margaritas *Daktylothecca*
Romanos mores inclinauit. Sicuti L. Scipionis Asiatica uictoria ad calatū argētū & uestes
attalicas. Sicuti & L. Mumij Corinthiacus triumphus ad aera Corinthia, toreumata, ac tabu-
las pictas. Quod autem lapilli huiuscemodi uim quandam ad quaedam medicamenta reti-
neant: sanè in confesso est apud Iatralaptas, medicosq; omnis: quod uero ad superstitiosa
quaedam & anilia ac magicas potius dixerim uanitates, haud facile concesserim: nec sanè fa-
teri religiosum. Quis enim sana mente non riserit in Achate castitatem. In Sarda latitiam. In
Topazio securitatem, si in sinistro brachio fuerit. In hyacintho maris tranquillitatem, si in ea
Neptunus scalpatur. In Magnete uxoris impudicitiam deprendi, si puluillo subiiciatur, & il-
la non quiescat. Ego qui haec negligenda censeo, nonnulla tamen ex eis referam, ut planè no-
scatur, quae de illis fuerit priorum opinio. Murrina mittit oriens: humor est, uti putant sub
terra calore concretus, amplitudine paruos non excedens abacos, crassitudine quanta fiant
uasa potoria, splendore sine uiribus. Sed in precio uarietas colorum maculis purpureis can-
dore mixtis: spectatur & in quibusdam arcus instar caelestis. Crystallū uero huic cōtrarium, *Crystallum*
quum sit translucidum, & hoc ab oriente è locis frigidis niue ac uehementi gelu concretis.
Nam glaciem esse palam est ex graeco uocabulo. *κρύσταλλον* enim rigor dicitur. Soli opposita adhi-
bita sicca materia flammam emittit, frigus gestata in aestate creat, renibus suspensa medetur.
Succinum *ήλεκτρον* graeci dicunt, quod eo nomine solem etiā appellant. Fabula nota, Phae-
tonis solis filij sororum lachrymas has esse, è populis apud Padum fluentes. Theophrastus *Succinum*
autem Phaetontem obiisse in Aethiopia, Ammonis ob id delubrum & oraculū. Electrum
ibidem gigni testatur *λίθον ἠλεκτρον λιβυσικόν*. Lapidem effositium libycticū. Dicitq; uim ad
se non solum paleas, sed ferrum attrahēdi habere. Plinius quoq; ait uasa ex his expetita, nec
uirtute, nec pulchritudine, sed tantum conscientia deliciarum. Infantibus quoq; pro amule-
to, id est, pro amolendis fascinationibus adligari, tum contra lymphationes quas malos spi-
ritus Italicū dicunt facere. Genera eius plura: candidum odoris praestantissimi: fuluū, cui ma-
ior authoritas, translucentibus etiam maior, praeterquam si in nimio ardore flagrarent, ima-
ginemq; ignis esse placet, non ignem: praeterea falernum à colore uini nullo fulgore perspi-
cui: quartū melici coloris. Reperitur succini genus quod Glessarium (ut ait Plinius) ex insu-
la Britannica appellant. Lyncurium *λυγκύριον* ex urina lyncis: ab eodem ob inuidiā humani
commodi obruta, deinde obdurata in lapidem colore melleo: attrahit & ferri ramenta, ut ait
Theophrastus. Corallium, de quo idem author sic ait, Corallium lapis colore rubēs ac teres
nascitur cum radice in mari. Plinius autē uirescere in mari gallico modo plantae, paulatimq;
extractum durefcere, simul & rubescere, adligariq; infantiae pro amuleto dicit. Smaragdus *Smaragdus*
in India reperitur, & ut ait Theophrastus, etiā in Cyprijs arifodinis plurimus, quo utuntur
ad glutinum auri, uice Chrysolitae: nam eodem colore dicit esse, uerum hūc aliquanto cras-
siorē, & in aurifodinis quandoq; reperiri. Quod autem idem author de Smaragdo regi Ae-
gyptiorum à rege Babyloniae dono missō scribit, mirum uidetur. Lōgitudine dicit quatuor
cubitorum, latitudine trium fuisse. In eadem quoq; Aegypto in templo Iouis obeliscū cerni
ex eodem lapide longitudine cubitorum xl. Hanc gemmā ferunt magnopere gratiam conci-
liare. Quod autem omnibus constat, Catinum ex hoc hodie Genuae cernitur. Adamantem *Adamantem*
etymologia demonstrat inuictum esse contra omnē roboris ictum, praeterquam à sanguine
hircino calido. Amethystino uiolaceus est fulgor. Idem, sed diluor Hyacintho, hūc Aethio *Amethystinus*
pia mittit, ac Chrysolitos aureo colore translucentes. Plin. Topazius inuentu rarus, colore *Hyacinthus*
subuiridi, splendore crystalli, bonus ophthalmiae, ex Orphei descriptione. Plinius autem ex *Chrysolitus*
authoritate Iubae dicit. Topazion insulam esse in mari rubro nebulosam, & ideo quaesita sae-
pe à nauigantibus, ex qua causa nomen accepisse. Topazin enim Troglodytarum lingua
significationem quaerendi habere. Iaspis alius Smaragdi similis, alius Crystalli, Cinereus *Topazius*
alius, & alius fumi propior coloris. Nonnulli lineas albas habēt, Assyrii uocantur. Fertur hic *Iaspis*
lapis pro amuleto, & parienti suspenditur aure, ut citius pariat. Haec Dioscorides. Carbu- *Carbunculus*
culus graece *ανθράκινος*. eius plura genera. Carchedonius, qui è Carthagine Mallyliacq; ue- *Carchedo*
nit. Indicus, qui ex India ignis fulgore. Vocant huiuscemodi sicuti etiā Adamas Apyrustae *nus*
Plinio, Theophrasto uero *ἀπύροτοι* & *ἀκαυσοι*, quum ipsi non sentiant iniuriam ignis, pro-
li 2 pterea

- pterea quod nihil humoris penitus retineat, haud aliter, quam carbo & pumex. uerba Theophrasti, ταῦτα γὰρ ἀκαυσὰ ἐκλύονται διὰ τὸ θερμὸν τὸ ἰγνόν, id est, Hac enim inusta, & exper-
Achates tia ignis, quod aruit humor. Achates uario colore, partim retinens lapidis uitreum, partim Sardij sanguineum, partim uero Smaragdi fulgidum. Quandoq; & aerei coloris, plurimum tamen purpurei reperitur. Hac Orpheus, Plinius uero ait Achatem quondam in magna di-
Cerachates gnatione fuisse, postea frequentem repertum. Cognomina sibi diuersa adsumit à diuersis aspe-
Acmachates ctibus & causis, Cerachates, Acmachates, Leucachates, Dendrachates arbuscula quadam infi-
 gnitus, qui gestanti feracitatem dicitur fructuum portendere. Theophrastus scribit Achatem inuentum primum in Sicilia in flumine eius nominis. Aliqua plaga percussis dolores emol-
Berillus lit, tertianis maxime quartanisq; utilis. Ossa in aqua feruenti si una immittatur liquefaciet.
Sarda Berillus è Phoenicia uenit, ut Dionysius poeta testatur. φέρεται ἐν πρόβωλῶν ὀφειλίδῳ ἐνδοθὶ πέν-
 τα, id est, nascitur in principio intus, Petrae ophitæ, uel Nascitur is uenas intra fulgentis ophi-
Sardonyx tæ. Sarda, ut Plinius, ut Theophrastus, Sardion nomen cum Sardonyche communicat, re-
 perta primum Sardibus. Hac rubens & uulgaris gemma, nec ulla translucens tardius,
 suffuso humore hebetatur, ut Plinius ait, damnatur mellea & testacea. Sardonyx σαρδόνυξ ἀπὸ
 τοῦ σαρδίου καὶ ὄνυχῳ, Quasi unguis in Sarda color. Hac specie purpuræ dilutionis ac candem-
Opalis tis scribitur à Plinio, & apud antiquos in precio fuisse, quod sola gemmarum scalpata caram
 non auferat. Dionysius dicit hunc ad corporis custodiam facere, eoq; Athenienses uti dum
 sol est in ariete: in eodemq; arietem & mercurium cor in manu habentem scalpere. Opalis
 gemma, in qua diuersi colorum splendores. Aer & purpura pollent, uiriditas Smaragdi de-
 est, magnitudine nucleum auellanae non excedit. Quidam quod amorem conciliare creda-
Pederos tur, uocauerunt παίδεργον. Propter hanc gemmam traditur proscriptus ab Antonio Nonius
Gagates senator, filius eius quem Catullus dolebat uidere in sella curuli, ex Plinio. Gagates legen-
 dus, qui redoleat Asphaltum, id est, bitumen, praeterea niger, & latus, & leuis. Nascitur in Ly-
 cia iuxta ostium Gagatis fluij, unde nomen trahit. hac Dioscorides. Orpheus uero, Gaga-
Sapphirus tes coloris cinerei, latitudine haud magna, uritur uelociter modo picis, fumo eius ac suffitu
Margarita uenena noxia reptilium abiguntur. Sapphirus σάπφειρος penultima producta, apud Dio-
 scoridem & apud Theophrastum: uero colore proprio caeruleo traditur. Margarita μαργα-
 ρίτης lapis Theophrasto appellatur, dicitq; eam ex conchilio gigni simili pinnae, Plinius au-
 tem in capite ferri solitas margaritas dicit, in digitis uero gemmas. Vniones margaritæ di-
Vniones cuntur maiores, quod nulli duo indiscreti reperiuntur Vniones ingentis precij Cleopatram
Galactites aceto colliquasse in cœna quam M. Antonio magno sumptu promiserat, author est Pli. Ga-
Elaphoceratites lactites lactei coloris, tritus ex aqua naribus ouis adhibitus, olfactu lac extinctum reducit:
 oculis quoq; humectantibus remedium adfert. Elaphoceratites, quod similis cornui ceruino
Nebrites existat, hoc siquid trito ex oleo si caluitium oblines, capilli nascentur. Nebrites porro simi-
Galazites lis uiridi. Hoc bacchæ nebridæ succinctæ ad uaticinandum utebantur. Galazites à febre dicitur
Lychnites liberare. Lychnites crystalli modo fulget, flammâq; in sole emittit. fertur grandinæ & omnem
Hoftrites in agris calamitatem prohibere. Hoftrites tritus & epotus ὀδονόπαντος est, id est, sedans
Echites omnis corporis dolores. Echites à uipera dicitur. Hic Philoctetis uulnus Herculeæ sagittæ
Lipareus curasse dicitur, ualet & ad omnia uulnera. Lipareus, hunc dicunt è Syria Memnonem ad
 Troiam dono Priamo attulisse ad plura utilem: nam Babylonij ad artem magicam diuinatione-
Glyptice nesq; hoc utuntur. In Glyptice, hoc est, scilpendarum gemmarum arte Pyrgoteles princeps, ex
 quo se uetuit Alexander ab alio scalpi. Secuti deinde Apollonides & Cronius, & qui Au-
Toreutice gusti similitudinem expressit Dioscorides. In Toreutice, hoc est, scilpendis poculis, teste Pau-
 lania, nobiles Athenocles, Crates, Stratonicus, Myrmecides Milesius, Callicrates Laconius,
 & qui uocatur Mys, cuius erat Scyphus heracleoticus, ubi pictum fuerat excidium Ilij.
Plastice In plastice, hoc est, cera uel creta fingere Dibutadem supra memorauimus. Statuarij statuarumq;
Statue dignitas his omnibus praestat: hæ nanq; fuerant pedestres, equestres, nudæ, uelata, armatae,
 hermeæ, colosseæ. Nudare hominem græca omnino res, tam ob artis ostentationem, q̄ ob li-
 bidinem reperta: nec iam Christianos pudet eas passim consecrari, ac in atrijs domorum po-
 nere, ut hoc planè spectaculo matronas filiasq; suas ad impudicitiam inuitent.

Quando

QUANDO PRIMUM ARCHITECTURA, EIVSQUE DIVISIO

LAPIDES & metallica iure sequitur architectura, quare de hac paucis ratiocinabor. Prisca uita, sicuti & reliquo uictu, paruo se tugurio ab imbre muniebat, ut ait poeta quidam, Frondibus & culmo uicinarumque ferarum pellibus, quod sane conuenit cum sacris libris. Qui uitam patriarcharum in tabernaculis ponunt. Nec mirum, cum hodie quoque bona mundi pars, gentesque plurimae sine aedificijs uitam sub deo ducant: pars in curribus, ut Scythae ferè omnes & Amaxobij: pars in campis, ut Nomades & Saraceni in Africa, qui syluestres uocantur. Pauci igitur in hoc mediterraneo laeta arua tenemus, ubi paulatim ingens in rebus egestas aedes reperit & Architecturam, cuius diuersas partes diuersos inuenisse Plinio placet. Ferrariam Cyclopes. Materialiam Dædalum: nostri uero Noeum dicunt ob arcam fabricatam. Item alios alia. Qui de hac tractauerit, & planè maiorem inter Latinos auctoritatem sibi uindicauerit, D. Vitruuius ad Caesarem Aug. scribens eam fabrica & ratione constare dicit, peritumque esse oportere Architectum historiae & graphidos, id est, picturam: praeterea bonum esse uirum castumque ac minime auarum, nullum enim opus sine fide ac castitate probari. Architecturae partes, ordinationem quam *τάξις*, dispositionem quam *διάθεσις*, distributionem quam *οικονομία*, comensurationem quam *συμμετρία* uocat: praeterea eurythmiam & decorum ponit: quae omnia nascuntur ex cogitatione & inuentione. Dispositionis item partes sunt, Ichnographia, Orthographia, & Scenographia. Ichnographiam intelligit eam quae circini regulaeque rationes continet, ex qua capiuntur formarum in solis arearum descriptiones. Orthographia cum partes pictura monstrantur. Scenographia siue Chorographia, seu Sciographia, cum loca, umbras, habitaculaque pingimus. Aedificia quoque publica aut priuata, sacra aut prophana, sex requirunt partes, Regionem, aream, partitionem, parietem, tectum, apertionem. Apertio constat in uacuo laterali & superluminari, comperdit enim fores, aditus, fenestras, arcus, & his similia. Arcus integer & diminutus, qui tanto minor, quanto Chorda magis recedit à Diametro. Supra arcum diminutum, ueteres arcum integrum faciebant: supra trabem uero arcum diminutum leuandi oneris gratia, ut licet nunc in antiquis monumentis spectare. Ex quo basilica Petri quod trabes his arcibus uacant uidebatur B. Leoni fore ut quandoque ante tempus collaberetur, iamque coepisse inclinare conspiciamus. Trabes enim uocantur omne superlimen quod uice arcus apertiones coniungat quacunque materia. Ex quo apertio arcuata & trabeata. Arcuata simul & pilae theatri conueniunt. Templis autem & porticibus trabeata. Trabes enim supra columnas & parastatas antas ponuntur. Pilae sunt quae ad sustentandos parietes columnarum loco collocantur.

Trabes

DE CALCE, ARENA, MATERIA, LAPIDIBVS, LATERIBVS

ANTE QUAM de partibus aedificiorum dicatur, materia omnis absoluenda. Primum calx quae tertia pars erat ponderis imminuti, ex lapide à fornace manufacta aqua intrita dicitur, cauebaturque in antiquorum aedium legibus, ne recentiore trima redemptor uteretur. auctor Plinius. Cum arena mixta seu alijs materijs mortarium dicitur Vitruuius. Optima ex lapide Tyburtino: ex quo Tybure, ubi nunc fornaces, ingentes adhuc aceruos eius lapidis congestos uidemus. ibidem ex uena aptabantur. Ex lapide humidior & spissior melior. Arena triplex, fossilia, flumineae, marinae. Ex his fossilia utilior. ea quidem multiplex, nigra, rubra, glareae. Quod ad materiam pertinet: Vitruuius & item Plinius infernates & supernates partes uocant, infra & supra Apeninum nascentes arbores. Quapropter Abies infernas ut solibus magis cocta melior est quam supernas. Ulmus quoque & fraxinus maximos habent humores. Castanea nux & alnus magnopere humori resistunt, quod haec ultima praesertim satis habeat ignis & aeris. Materies amurca perfusa cariem aut uetustatem non sentit, ut ait Cato. Abies bona. Pinus plus abiete teredini obnoxia, quod dulciore succo: optima cupressus, quae cariem & ipsa fugit. Nam si gnium louis cupressinum multos annos ad aetatem usque Caesaris dicunt perdurasse. Deinde cedrus & uitis. Ad excidendam aedificio materiam ratio lunaris obseruabitur: decrecente luna, quod humor tunc maxime siccescat. In arbore prius incisuras faciendas Vitruuius iubet: in extremo autumno, antequam spiraret Fauonius. Hesiodus in solstitio aestiuo. Lapidem, ait Cato, biennio prius haurire oportet ad aedificandum, ut gelicidijs & solibus roborentur. Omnis enim excauatus reces mollior est. Vitruuius. Lapidicinae aliae molles: ut circa urbem rubrae. Pallienses, Fidenates, Albanae. Aliae temperatae, Tyburtinae, Amiterninae, Soractinae.

Calx

Mortarium

Arena
Materia

Lapides

Alia datur ut Sabina in Campania ruber & niger tophus. In finibus Tarquinienfium, quae dicuntur Anicitianae Vulfinienses. Et in praefectura Scatonienfi. Nero teste Tacito, Gabino & Albano usus est, quod igni resistent. Sed & innumerabilia marmorum genera colorum omnium ex Graecia Asiaque adducta: de quibus inter lapides scriptum. Caementitius autem lapis, qui paulo ante e Capitolio excuabatur: facit ut non amplius Capitolij immobile saxum sit ex Virgiliani carminis uaticinio. Martini quinti pontificis tempore fuit adlatus serpens **Lateres** repertus in Latio in lapidicinis inclusus. Laterum genera Plinius tria facit, Didoron, longum sesquipede, latum pede. Tetradoron, Pentadoron. Graeci enim δίδωρον palmum. Ideo dora munera, quia manu dabantur. Sed & in ueterum monumentis reperiuntur hodie diuersae mensurae lateres etiam palmares & quatuor digitorum. In maioribus figuli nomen inscribatur, ut palam uidere liceret. Ex creta fiunt optimi quae sit macerata: deinde in umbra biennio exiccata, ut Author Plinius.

DE DOMO ET EIVS PARTIBVS

DOMVS si meridiem spectantes fiant utiliores sanè. Nam per brumam solem hybernium excipiunt, & aestate inclinato sole semper ex aliqua parte umbra opacantur. Itaque altissimae fiant, ut totam diem hyberno sole caleant. Si uero ad arcum uergunt, humiliores esse oportet, ne à frigidis uentis apertius petantur. Haec Socrates apud Xenophontem Comment. III. **Fundamenta** locum solidum requirunt: si uero locus congestitius aut palustris tantum fuerit, palis robustis aut oleagineis ustulatis configatur. Sublicaeque machinis adigantur quam creberrimae, carbonibusque interualla palorum, deinde structuris solidissimis ac molaribus fundamenta repleantur. In fundamentis Romanis ueteres puteos excuabant tanquam aestuaria: ut inde uentus efflaret, uti adhuc uidemus: faciebantque & ad terramotus & ad operis diuturnitatem. **Prothyron** Vestibulum domus Vitruuius prothyron uocat. **Caete** Cauum uero quod Plautus impluuium: partem aedium sub dio post uestibulum, facitque v. generum, Tuscanicum, Corinthium, tetrastylon, displumatum, tetrastrudinatium. **Procoetion** Caete & procoetion apud eundem, hoc est, thalamus & antithalamus. **Coenatio** Coenatio locus communis aedium, ubi accumbebant: erat & aestiua & hyberna. **Coenaculum** Coenaculum Festus appellat domus superiora, ad quae scalis ascendebatur, solebantque saepe locari pauperibus. **Camera** Iuue. Rarus uenit in coenacula miles. Et Tranquillus coenaculum meritorium uocat. **Cubiculum** Inferiora domini habitabant. **Saluatorium** Camerae, fornices, & testudines apud Plin. unde testudinari & fornicari dicuntur, quae in curuitatem flectuntur. **Lararium** Cubiculum saluatorium ponitur Tranquillo. **Sanctarium** Quod Lampridius in Alex. Lararium appellat: ubi rem diuinam mane ille facere consueuerat: hodie sacellum aut capellam uulgo uocant. **Sanctaria** loca arcana & secretiora. Plin. lib. xxxiii. cap. ix. In sanctarijs, inquit, Mithridatis. Quidam eruditus sanctuarijs castigauit, quod ualde miror, cum huiusmodi nomina quae in ablatiuo in o terminant, nunquam in denominatiuis uisumant, ut à monstro monstrosus, à portento portentosus, à prompto promptarius. Sic à sancto sanctarium. A fructu autem fructuosus, à quaestu quaestuosus. **Andrones** Andrones ubi uiri conuiuia agebant separatim à foeminis: Graecorum instituto, ne matresfamilias uirorum moribus accumberent. Parthi (teste Festo) etiam quoquo modo conspectum earum interdunt. **Gyneconitis** Vitruuius Gyneconitum alium rursus locum mulierum à uiris distinctum uocat. **Oeci** Oeci sunt nomina Italicae constructiones, quos Graeci Cyzicenos uocant, collocantur ad septentrionem maxime uiridia spectantes. Ipsi sunt adeo lati & longi, ut duo triclinia habeant, & à dextra ac sinistra lumina fenestrarum uiridia de tectis prospicientia. Haec de Oecis Vitruuius. **Exedra** Exedrae occidentem spectant, bibliothecae & cubacula orientem: cella uinaria, quae & apotheca dicitur, septentrionem, olearia meridiem. **Pergula** Pergula idem ferè quod menianum, siue ex aedibus prospectus prominebat in uiam, à pergendo dicta. **Pluteus** Pluteus obex est qui usque pectus siue ulterius consurgit, aut ex meniano, ut ex porticu ad aditum occludendum. **Zeta** & **Zetula** Zeta & Zetula hybernacula erant parua hyemi adcomodata, solem hybernium spectantia, eamque fenestram heliocaminum uocabant: solem excipientem. Zeta & ζῆτα dicta, quod est feruere: locus est maxime studioforum. Caecilius in epistolis Zetulam suas delicias uocat. **Ambulationes** erant, in quibus iuuenes se per hybernium tempus exercebant pila, saltu: Seniores uero deambulatione aut ueritatione. Haec porticus à quatuor habebat lateribus, quae rursus meridiem spectabat, dupla, & longe pulchrior erat. Intus area aut pauimenta aut uiridarium. Adiectae his sedes aestiuae & hyemales, in quibus philosophantes disputarent, erantque latitudine dimidia totius longitudinis.

tudinis. Erant ferè similes his Xystus & paradromides, de quibus Vitru. sic ait. Xystus græce *Xystus*
 porticus est ampla, in qua Athletæ per hyberna tempora sub dio se exercebant. Nostri autè
 Hypætras ambulationes Xysta uocant, quas Græci paradromidas item, iunctumque habebant
 stadiū quo laxius spectatores consisterent, & uiridariū: Valetudinariū locus in ædibus, ubi *Valetudi-*
 curabantur ægroti. Antes Festus dicit esse extremas parietū columnas: unde etiā Antæ no- *narium*
 men habuere. Hæ sunt latera ostiorū, quæ & antepagamēta Vitru. uocat. Ex his Scapis Car *Antes*
 dinales quæ fores sustinet. Tympana uero supra postes, quæ transuerso ponunt. Impagine *Impagine*
 aut apud Vitru. regula, qua tympanū, id est, quadratū, uel alteri⁹ figuræ spatium in ualuis aliō
 ue opere intestino per ambitū includitur. Parastatas latini etiā, quas Græci *Παραστάται*, quæ *Parastatæ*
 prope & ante parietes sunt columnæ, eadem ferè quæ Antes. Peristylū ordo in circuitu colu *Peristylum*
 mnarū est ubi deambulat: ex numeroque earū dicitur tetrastylū, hexastylū, decastylū. Ana- *Anaclinteriā*
 clinteria, ut ait Lampridius in Heliogabalo, ubi interdum cubatur. Tranquillus in Augusto,
 Lectulū lucubratoriū uocat, eius hodie usus frequens. Abacus quo mensæ supellex locabat. *Abacus*
 Vitru. quoque podiorū & columnarū abacos dicit pro sedibus, quas hodie uulgo banchos
 uocat: hinc omnis tabella quadrata abacus: etiā ubi Arithmetice numeri describuntur, in
 uentum Pythagoræ, ut ait Bæotius. Abaci etiā teste Plin. & abaculi parui lapilli quadrati.
 Museū opus Plin. commemorat li. xxxvi. cap. xxi. Spartianus Musiua. Sic enim ait. Hinc in Cō- *Museum opus*
 modianis hortis in porticu aurea pictor de Musiuo inter Cōmodi amicissimos pictū. Eius
 nunc rei hodie ars amissa: cum tot in templis collabentes ac celebres imagines absidesque igna
 uia seculi pereant.

DE PARIETIBVS ET STRUCTVRIS

PARIES, aut pedamenta, aut continuum. Pedamenta omnia quæ non conti-
 nuant dicuntur, habentque ossa & apertiones. Ossa omnia sustentacula sunt siue
 pilæ siue columnæ. Rursus diuiditur paries in solium, procinctum, & coronam. *Solium*
 Solium est quod post fundamentum è terra surgit è lapidibus. Plerumque Cor *Corona*
 rona parietem terminat, eique prominet. dicuntur & Coronulæ & Coronides. *Corium*
 Est item corona hominū confessus. & apud Liuiū, Coronam muros aggressi: & uina coronant
 apud Virgil. & Homerū. In medio murorū procinctū dicitur. Item Corium intestinum & ex-
 tremum, extrema superficies muri est: quanta ex uno latere intra & extra protenditur. Stru-
 ctura namque aut ordinaria ex lapide quadrato, aut irrationalis ex quouis, aut reticulata horū
 media. Iuncturæ coronarū ansæ quæ ex transuerso lapides iungunt. Clauiculi qui superne,
 hi erant ex ferro, ære, & ligno. Sed ære melius, nam ferrum rubiginem sentit: ne autem sentiret
 ungebatur, cerussa, gypso & pice liquida. Luteus paries ex lapide per se sicco fiat oportet:
 melius ex testa & latere etiā crudo, quibus pilæ lapideæ iniungendæ ad sustentationem conti-
 gnationum, ut Cato iubet. In coronis & basibus firmissimi lapides esse debent. In fundamen-
 tis quoduis. Si alte ducit ædificiū, exiccari primū oportebit prius factū, ne rimas contrahat:
 neque etiā diutius remanere, quod haud bene cōnecteretur. Antiquitus plebes Roma, parietes
 ex cratibus & storijs faciebat illito luto subiecto: dein gypso aut calce operto. Hæc Leo.
 Plin. de his ait. Selquipedalis paries non plus una contignatione patiebatur. Paries lateritius
 firmissimus si ad perpendicularū fiat. Græci ex lapide ac silice æqua constituunt, ueluti lateritios
 parietes, cum ita faciant Isæcodomon uocant genus structuræ. At cum inæquali crassitudine *Isæcodomon*
 structura sit, Pseudisæcodomon. Tertiū ut Emplecton tantummodo frontibus politis: reli- *Pseudisæ-*
 qua fortuito collocata. Alternas coagmentationes faciunt, ut cōmissuras antecedentiū medijs *codomon*
 lapides obtineant. Dictyotheton uocant reticulatū parietem, quem frequentissime Romæ *Emplecton*
 struunt rimis opportunū. Structuram præter omnia ad normam & libellam fieri, & ad perpendi- *Dictyotheton*
 culum ad commodare oportet. Vitru. Structurarum tria genera sunt. Reticulatum quo non *Structurarum*
 omnes utuntur ad rimas faciendas, ideo paratū, quod in omnis partes dissoluta habeat cubi *tria genera*
 cula & coagmenta. Alia incerta dicunt, quæ firmiorē quidē habet structuram, non pulchriorē.
 Ordinariū tertiū genus, quod ex quadratis lapidibus fit, ut lateritia sint adligata eorū alter
 nis corijs coagmentatis. Atque hæc triplex. Isæcodomon, ut quæ coria æquali crassitudine sunt
 omnia structa. Pseudisæcodomon quæ impares & inæquales ordines coriorū deducuntur.
 Tertiū Emplecton, quod nostri rustici utuntur, quorū frōtes poliuntur reliqua fortuito, stipata calce
 ac cæmentis. Lateritij uero parietes (modo ad perpendicularū sint stantes) perpetui sunt, & in precio
 apud Græcos & barbaros. hæc ille. Ex quo satis deprehendimus hoc ultimū gen⁹ Emplecton,
 quo dicit rusticos tunc usos fuisse, nunc à magnis cōstrui uiris, quo pfecto nihil uili⁹. Raphael

triglyphi, cymatia, encarpia, uoluta: super omnia tympanum. Triglyphi, ut ait Vitruuius, sunt quæ contra tignorum præcisiones in fronte figuntur ob pulchritudinem: eadem ratio in operibus lapideis inuenta. Cymatia inundantes florū frondiumq; contextus. Encarpia poma frondesq; insculptæ. Volutæ quæ sub capitellis ad euitandos imbres conuoluuntur. In totum quatuor generum describuntur. Doricæ quæ sextam altitudinis partem in ima crassitudine habent: quæ nonam Ionicæ, quæ septimam Tuscanicæ. Corinthiis eadem ratio quæ Ionicis. Atticæ quaternis angulis pari laterum interuallo, author Plinius. Sunt etiam colūne striatæ, id est, canaliculis incauatæ. Sicuti apud templum Pacis, alijsq; in locis hodie Romæ uidemus. Striga uero consertus ut ficuum. Striges autem aues diræ: quo etiam nomine anus maleficas ex ea causa uulgus hodie nuncupat. Apud columnas proponebantur antiquitus edicta, disputantiumq; ordo & coronæ conueniebant.

Volutæ

Striges

DE CRUSTATIONIBVS

CRUSTATIONES aliæ inductæ, aliæ adactæ. Inducit gypsum, calx: adigitur lapis, uitrū, ceteraq; huiuscemodi. Crustationibus qbusuis ex uetere pariete susfusa inimica est humiditas. Inductarū aut hæ sunt species. Albaria picta, & Albaria insignita pictoria. Adactarū hæ, Orbiculata, circūiecta, tessellulata. Albaria cutis marmoris splendorē dabat, si postq; siccauerit cara & mastiche modoq; oleo simul colliquefactis unctū parietē carbone ignito expolirent. Eadē uero & de sigillis ex gypso ratio est, Quorū duo erant genera, unū prominens, alterū retonsum. Pictoriæ crustationis alia in udo, alia in sicco. Vdis color natiuus, & metallicus conuenit: Siccis succatus facilius. Nam calcem & humor & auster edit. Nouū inuentum oleo lini colores lauari, modo siccus sit ubi induxeris. Tessellulatis adhibebant calculi minores: uermiculatis aut maiores. In utrisq; picturā uariorū lapidum imitabant. Conchas margaritarū immiscere crustationibus instituit Nero princeps, quarū plurimas hodie in ueterū ruinis uidemus. Hæc etiā omnia pauimentis conueniunt, præterq; insignita & pictoria. Nā prius festuca, deinde graui lapide leuigatur, postq; tessellularū anguli & lineæ figurant. Crustationes marmorum hoc modo repertæ. Pixidorus pastor apud Ephesum cum oues pasceret, hircū infixum cornibus parieti exceptā crustā candidissimā ad ciues attulit, qui forte tunc Dianæ Ephesiæ templū facere meditabant, magnoq; præmio muneratus est, ut author Vitru. Plī. autē de crustatione inducta, quod tectoriū dicit, inquit, Tectoriū nisi ter arenato, & bis marmorato inductum est, nō satis splendoris habere uideat. Crustationes ubi oportebit impingere, arenationes nō minus tres inducendæ: uisæ iam & noue in antiquis ædificijs. Primæ officium, parietes arcibus sine densare atq; adæquare: extremæ, expolire, & colorū lineamentorūq; uenustatem exprime: mediarū, utriusq; uitia emendare atq; prohibere, quas asperas esse oportet: nā leuigatis superaddita nō adhærent. Primas oportet esse asperissimas ex arena fossitia nō ualde tusa ad digiti crassitudinē, interdūq; ad palmū. Vltimū marmoratū appellat, q; marmore tulum candidissimo est admixtū: crassitudo semidigitalis sat erit. Crustā si forte ueteri parieti uelis adigere, prius oblinito aqua pura: deinde liquenti flore calcis, immixta ex aqua marmoreo pollini, locū penicillo dealbabis. Post hæc arenatū adiges. Vitru. Ad opus albariū parietes primo trullissent: post trullissionē nō minus tribus corijs arenati inductis, marmoratū inducant. Deinde colores qui cū udo tectorio sunt inducti non mittunt, sed perpetuo manent. In locis humidis inducatur prius trullissatio testacea: deinde arenatū. Et reliqua.

Crustatio

DE LOCIS PUBLICIS

THEATRO. Pollux. Theatri partes hæ sunt. Orchestra, pulpitū, scena, proscenium, parascenium, hyposcenium. Scena quidem locus histrionum est. Orchestra, in qua suggestū quoddā est siue ara. Hyposceniū, quod latini podium dicunt. Columnis & statuīs ornatur, ad spectatōrē conuersum, sub pulpito constitutum. Sunt præterea secundum scenam tres portæ: regia in primis, eius qui primas agebat partes. Ab læua inferiores & uiliores personæ uel templum. Iuxta domū aut tentoriū cū tapetis & alijs stragulis adopertū. Locus iumentorū cū porta maiore: unde facile exeāt, & impellantur currus. hæc ille. Ex Vitruuio. Scenæ longitudo ad orchestræ diametrū duplex fieri debet. Podij altitudo à libramēto pulpiti, duodecima orchestræ diametri, supra podium colūnæ cū capitulis & spiris. Deniq; secundū Vitruuij percriptionē podium erat locus iuxta prosceniū aut orchestrā. Tranquillus. Nero parcius primū: postea toto podio adoperto spe-

Theatrum eius partes

to spe

- to spectauit. De temporario Scauri theatro quonam modo factum esset, in Anthropologia cum de ipso feci mentionem, narraui. Basilica locus erat, ubi litigabatur, tectum uidelicet cum expedito & amplo spatio. Ex binis constabat porticibus: externa, hoc est, ambulatione ubi serui consiliebant, & interna porticu ubi caudidici errarent, differēte à curia aut templo,
- Basilica** quod illa porticum non habebant. Porticus publica res est uti basilica, ab ea tamen differēs ueluti pars à toto. Nam & porticus pars basilicæ adiuncta tecto tantum & columnis constabat: eas à familijs & hominibus Romæ cognominabant. Sub porticu Athenis Stoici philosophabantur. Porticus Neronis miliaria, mille passibus durabat. Curia quoque senatus cogebatur, siue in templo, siue templo coniuncta erat. Tullus hostilius in Celiū Alba Albanos tra-
- Porticus** duxit, eorumque principes in patres legit, Tullios, Seruilios, Quintios, Geganos, Curatios, Claelios, templumque ordini ab se aucto curiā fecit, quæ Hostilia dicta est. Livi. primo. Templum habebat porticum, cellam, pronaon, opistodomum, & lucum. Porticus erat pro templo: Pronaon paruum ante fores conscriptum. Cella spatium intus totius templi. Opistodomum quod Vitruuius posticum conuertit, spatium post templum. Lucus ferè idem sub dio, sacer locus cum arboribus, sicuti apud nos horti cœnobiorum. Et præterea in sublimi gradibus aliquot: ex quo deprehendi potest quantum ruinæ creuerint Romæ, ut Pantheon totidem gradibus prius ascenderent, quot nunc descendit. Habebat in frontibus ac pro foribus parastatas columnas, quas ἄσάρες uocant. Amphiprostilos, perithyros, dithyros, pseudothyros: omnia ex portarum appellatione. Inter cellam & columnas ambulatio erat, eius species diuersæ. Pycnostilos densioribus columnis, Systilos paulo remissioribus. Ariostilos rarioribus spatijs. In templi tholares miras suspendebant, ut cornua formicarum, elephantorum dentes, hostium spolia. Socrates in Platonis legibus candorem in primis probat in templo absque picturis: Aurum aut argentum, aut aliqd preciosum, tanquam corrumpere quærens, in eo offerri, minime probat. Præterea Græci,
- Curia** teste Vitruuius, Ioui, fulguri, soli, ac lunæ templa hypæthra, i. subdialia constituebant. Thermas Leo dicit se pro cœperto non habere, publicas ne an priuatas fuisse, quod equidem miror: quum utroque modo reperiant. Quod priuata, docet Martialis. Hetrusci nisi thermulis laueris, illotus morieris Oppiane. Quod publica, idem de Thermis Titi loquens simul cum alijs ædificijs ait: Et sunt Deliciæ populi, quæ fuerant domini. Dicunt & balnea & balineæ, & lauacra, & solia balnearum. Læpridius inquit, Oceani solium primus inter principes Alexander appellauit: cum Traianus id non fecisset, sed diebus solia deputasset. Ami. Marcellinus inquit: Lauacra in urbe in modum piscinarum extruxit. Est enim solium alueus balnei. Oceanus autem alueus maior ab aestu quasi & refluxu marino appellatus. Erant præterea in balneis apodyteria, id est, spoliatoria ubi uestes lauaturi ponebant, ut scribit apud Lampridium. Erantque calidarium, frigidarium, tepidarium, pyriaterium, laconicum, hypocautum, sudatorium, eadem ferè omnia: quæ cuncta quomodo fierent, latis in moribus hominum dixi, ubi balnea & exercitationes attigi.
- Therma**
- Balnea**

DE VRBIVM AEDIFICATIONE

VRBIVM ædificatio, coloniarum instauratio, cœnobiorumque ingentium constitutio, crebra fuerat apud maiores nostros, qui tunc & hominum multitudine & ingeniorum fecunditate, ac opum potentia florebant: nunc tam in Italia, quam extra: Mœnia tot quondam lugent deferta colonis. Satis igitur locorum uacat, satisque habet uir maximus, cum arcem aliquam de nouo fundauit, aut aedes seu uillam sibi concinnauit: seu etiam templi partem restituit, ubi plus occupant eius infixæ signa spatij, plusque sibi sumptum exposcunt quam reliquæ ædificiorum partes: ita pessimum omnia ire, tantumque animi posteris imminuit dies, ut non tam potentia quam uirtutibus & uera gloria uacui: quæramus in mustacio Laureolam. Urbium igitur ædificationem auspiciato prius inceptabant: aratro aeneo sulcabant, cum ad locum portæ ueniebant, aratrum tollebant, quod sacra tantum mœnia haberent, portas nequaquam, cum eas necesse sit multis de causis profanari. Mœnia ipsa ac ciuitatem aliquibus dicantur numinibus. Persæ uero & Ægyptij minime, quod in obsidione precibus hostium uerebantur ea migrare. Censorinus de natali dicit eam futuram magnam ciuitatem, quæ genesis cum fundatore communem habuerit: sicuti urbi Romæ accidit & Romulo. Mœnibus pomerium addebant, erat enim spatium post murum, quod neque habitari, neque arari fas erat. In urbis incremento, inquit Lilius, quantum mœnia processura erant, tantum hi termini consecrati proferebant. Hetrusci primi inaugurato consecrauerunt: ut neque intrinsecus, neque extrinsecus ædificia mœnibus continerent, liberumque aliquid esset ab humano cultu.

Pomerium

De machinis

DE MACHINIS FABRILIBVS.

MACHINAE, ut ait Vitruuius, pluribus operibus, & uí maiore coguntur effectus habere, ut balistae, torcularia, praeta. Organa uero unius operae prudenti tractu perficiunt quod propositum, ut scorpionis, seu alicuius instrumenti uersatio. Rursus Machina est opus continens ad trahenda onera quae mouentur ex arte, circularum rotundationibus, quas graeci uocant *κυκλινώσες*. Quorū tria genera: scansorium, quod *ἀνορθωτικό* appellant: aliud spiritale, cuius inuentor Ctesibus Alexandrinus, quod *πνευματικό*. Nam hic & hydraulicas machinas quemadmodum aqua posset ascendere repperit. Tertium tractorium, quod *βάναυσον* uocant. Scansoriae tignis & transuersarijs fiunt, quibus ad alta sine periculo ascenditur, ubi magis audacia q̄ arte opus est, siquidem catenationibus & crismatorum fulturis continentur. Spiritales uero cum spiritu impulsae, plagas uoces q̄ organicas exprimunt. Tractoriū cum opera machinis pertrahuntur, aut ad altum sublata collocantur. Haec duae artis sunt: ex hac ultima existunt quae mechanicae, & alia quae organice mouent. Troclea orbiculū habet & funē tractoriū. Tripatos, haec est cum tribus orbiculis. Pentaspatos cum quinque. Sucula est ubi funis adligatur: uerētes pali qui suculam uersant, trahuntq̄ colossicōtera onera, id est, maiora, & ualtiora. Circa tympanum reuolutus alter funis ad ergata chelonia & ferreos chodacas in capitibus scoporum & subscudes. Est enim tympanum quod funem uertit, ac trahit onera: siue modulos trahat siue aliud. Sunt enim Moduli quadrata uasa ad hauriendam aquam. Festus quoque subscudes etiā angustas dicit esse tabellas, quae asserū coagmenta connectunt. Artemo Trocleae genus, qd̄ graece *ὑταγομ* dicit̄. Nō praetereundū quod Plin. li. xxxvi. cap. ix. cōmemorat. Rex Aegyptius, qui Pyramidē ex humo erigere mandabat, ad diligentiam artificis cautius admonendā, ne rumpere ita machinā iussit aptare, filium suum in obelisci capite adligauit. Cetera instrumenta fabrilia, Trulla, norma, regula, perpendiculum, decempeda.

Ctesibus

Scansorium

Tractorium

Sucula

Moduli

Subscudes

DE ARCHITECTIS ET OPERIBVS NOBILIBVS

ARCHITECTI cum plures fuisse leguntur, tum praecipue Democrates, qui Alexandriam est metatus. Spintharis Corinthius, qui templū Delphicū construxit. Ctesiphon templum Dianae Ephesiae, ubi signum ipsius deae uirgineū fuerat. Meleagines sanum Mincruae Prieneae, Theodorus Phocensis tholum Delphicū. Philo Atheniensis armamentariū Pyrei. Hermogenes adē Doricā Iunonis Magnesia. Sugilas Mausoleum Artemisiae. Zenodotus nobile pauimentum Pergami. Scripsere super hac arte primus Agatharches Athenis nobilis architectus, ex quo excitati postea Democritus & Anaxagoras in eo etiā commentarios reliquere. Deinde Silenus de Symmetrijs Doricorum edidit uolumen. Apud Ephesum testibus Vitruuio & Cicero, architectus cum publice opus redimit, scripto sese magistratui authorat. Absoluto opere si ad praedictum impensa respondit, honoratur donis: si ultra praedictum quarta pars supergreditur, toleratur. Si autem ulterius, de suo cogitur dare.

Democrates

Spintharis

Ctesiphon

Meleagines

Philo

Sugilas

Zenodotus

DE SERICO, PURPURA, COCCO, BOMBICINO,

Byffo, Setabo, Xylino, Linisq̄ alijs.

PROCOPIVS Graecus author solus, quem sciā inter scriptores Serici originem in Europa describit, quod graeci *μεταξαμ* uocant. Ad Iustinianum inquit principem, duos monachos eius semen ex Scrinda Indiae ciuitate Constantinopolim attulisse. Ex eoq̄ deinde sub fimo posito paulatim uermiculos emeruisse, qui mori folijs enutriti Sericum fecere: inde transfusum postea in reliquam Europā. Pausania in fine vi. lib. uermiculus huiusmodi id est, Ser appellat̄, unde dicuntur Seres populi apud Indos, q̄ his potissime abundant: neq̄ enim aliud Serinda, unde dixi semen aduectum, q̄ Serum ciuitas Ptolemaeo Serica appellata. Ex quo quū Virgilius ait, Folijs depectūt uellera Seres: satis constat de uermiculo in arbore nascente, ac sericū procreante dicere uoluisse. Quod Plinius parum intelligēs lib. vi. ait, Seres lautitia syluarū nobiles persusum aqua depectentes frondium caniciem: quasi sine uermiculo id sponte nascat̄. Aurelianus princeps Spartiano uestē holoserica ne in uestiario quidem habuit dicens, nolle pensare auro fila. Nā libra auri tūc libra serici uenibat. Alexander itē imperator uestes sericas raras habuit, holosericas nunq̄ induit, subsericas nunq̄ donauit. Ex q̄bus sanē uerbis cōiungere possumus, q̄ parcus antiquis serici usus fuerit, cuius postea luxuriam

Sericum

Holoserica

uestis

luxuriam plurima fata Morus per Italiam auxit, ut non solum ad uilissimi ordinis homines peruenerit, sed eo canum equorumque stragula ac dorsualia fiant. Nihilque siue in ordiendo siue in tingendo maiorem recipit uarietatem. Cum uellere, planum, intercisum, pictum, monochromaton, dichromaton, trichromaton: quatuor, quinque, sex staminum quod Hexamiton uocant. Color huic purpurae excellentissimus iudicatur. Violaceam Nepos dicit suo tempore cepisse, Rubram uero postea: deinde dibapham omnibus prestantiorem inuenerunt, bis sanguine saturatam. author Plinius, qui etiam in lib. I X. Sybactanam, id est, Hispanam & Mauram commendat. Huius praestantia coloris in cane primum deprehensa, qui purpuram forte manducauerat, labris rubentibus apparens. Posterius tamen omnibus commodiorem inuenerunt ex herbae similis Thryallidi floribus ac seminibus, quae in Italia pluribus in locis seritur. hanc putauerim quam Dioscorides Anthillum uocat. Lauatur sulfure, unde uim capit. tanta alioquin tenuitate, ut serici delicias tantum nitorem praestet, in lana euanescat. Nam in lana coccum splendet, quod hodie Granum uocant. Hoc olim Africa, Gallecia, & Lusitania mittebant, ex quo imperatoria paludamenta inficiebantur. Transalpina uero Gallia herbas Tyrium atque Conchilium, omnisque alios colores, ut ait Plinius libro XXII. Nunc uero est Valentia Hispaniae optimum omnium aduehitur coccum. Deinde ex Asia colore inferius. Ex his itaque color duplex, uiolaceus, & raber. Violaceo prius Guadum nunc appellatum, herba subicitur colore caeruleo. Alter quo candidus inficitur pannus, color rufatus tam antiquis quam nobis nominatur, potissimus inter omnis. Nam & rufata quondam factio fuerat. Hunc etiam posterius magis arte perfecerunt, ignis ardorem imitantem. Quod uero nunc Brocatum uocamus, antiquitus non erat nisi uestis aurata: quae pannus, non autem sericum, auro intextus fuerat, ac uel laboratus. Pannus a nobis aureus appellatus uidetur is esse, quem Plinius se uidisse testatur Agrippinam Claudii principis indutam, paludamento textili, absque ulla materia. Omnia nunc lasciuia temporis ampliauit, uiliamque fecit, ad pracones usque, parasitosque prostituendo: cum imperatorum paludamenta ex hoc cernere non esset. Est & Bombicina uestis ad mulierum delicias. Iuuenalis. Foemineum lucet sic per Bombicina corpus. Ex filo sunt tenuissimo instar serici, quod Bombix seu Necdalus de genere Crabronum ex Assyrijs ueniens more araneae textit, nido candore salis, magnaue duritie in pariete constituto. Id retorquere rursusque texere inuenit Pamphila Platis filia in Co insula. author Plinius libro XI. Byssus foeminini generis in utraque lingua, genus est lini flauum ac tenuissimum, unde uestis byssina & color byssinus. In Iudaea praecipuus teste Iosepho. Secundus in Elide Graeciae ciuitate, colore inferior Iudaico, sed tenuitate praestantior, ut ait Pausanias libro quinto. Et byssum & bombicina quanquam raro, hodie quoque ex Asia Graeciaeque, quibus Turca dominatur, in Italiam exportari uidemus. His proximum Setabum tenuitate, in Hispaniae eiusdem nominis ciuitate proueniens, sudarijs aptissimum. Catullus. Remitte mihi Setabumque meum. Deinde Xylinum, de quo Plinius libro XIX. sic ait. Aegypti pars superior Arabiam uersus fruticem gignit, quem aliqui Gossipion uocant, plures Xylon, ex quo Xylina lina, paruulus est, similem barbatae nucis desert fructum, cuius in exteriori bombice lanugo netur: nec ulla sunt eis in candore mollitia ue preferenda, uestes inde sacerdotibus Aegypti gratissima. Hoc Cotonum hodie uocant, nasciturque in Calabria, post Plinium adeo frequens: ut nihil uilius. In insula item Maltha prope Siciliam: sed optimum ex Syria uenit. Orthominium item Plinio est panicula palustris uelut arundinis netur etiam tenuissimum: nunc corrupto uocabulo Orthichinum appellant, ad nos etiam uile externum ueniens, ubi nunc ora nostri depingunt Seruatoris. Reperitur & linum quod uiuum latine, graece uero Aluestinum ex argumento calcis uocatur, quod igni mundetur, nec absumitur, unde funebres regum tunicae sunt, quae fauillam ab reliquo separam cinere. Nascitur in India desertis Plinio. Straboni etiam apud Carystum insulam, ut alibi dixi, rarum inuentu, aequatque praecia margaritarum, ut ait Plinius. Nos item in Italia hoc uidimus & experti sumus. Cumanum in Italia ad piscium & alitum capturam tantae tenuitatis, ut anulum hominis cum epidromidibus (sunt enim epidromides extremae funes cum circulis) pertransiret. Sed mirum magis in Aegypto singula fila CCCCLXV. filis constare, ut in thorace Amasis regis Aegyptij, qui Rhodi in Mineruae templo uisebat. Aethiopes Indiisque ex malis, Arabes ex cucurbitis, Asiatici ex genista lina demetunt. Carbasinum apud Tarraconem repperit, ex quo uela nautica conficiunt, unde Carbasus nomen habet, quibus postea Lentulus Spinter ludis Apollinaribus theatrum textit,

rexit, & ante eū primus Rom. Q. Catulus in dedicatione Capitoli, moxq; Cæsar dictator totum forum Romanum uelis operuit in ludis, & post eum sine ludis Marcellus Octauiae filius, sine ludis, ut salubrius litigantes consisterent. Velo nauis purpureo cum Cleopatra M. Ant. ad Accium est usus. E' lini libris L. iustum est xv. ferreis hamis carminari.

Quas quisq; populus uestes reperit, & de priuatis quorundam.

M laboradis uestibus alij alia inuenerūt. Acu facere Idaei Phryges, hinc Phrygiones uulgo appellati. Aurum intexere in Asia repperit Attalus, unde nomē Attalica. Colores diuersos picturæ intexere Babylon; unde Martialis. Veste Semiramia quæ uariatur acu. Plurimis uero licijs Alexandria instituit, quæ Polymita & Hexamita dicuntur. Delmatica à Delmatis reperta, qua Romani horis temporibusq; extraordinarijs etiam sunt usi. Lampridius in uita Cæsarum. Delmaticatus post cœnam ambulabat. Similis ferè his quas Turcas hodie uocamus. Gabanium Græcis id est γαβάνιον. Nam græcanicus est habitus, oblongis manicis, quo etiã nunc utuntur passim Itali omnes, nec longo inueto, nam à Constantino imperatore processit, ut in magistratibus dixi. Pallium etiã Græcorū fuerat. Inde comœdiæ palliatæ. Mantellum item ad nos postea transfusum. Plautus id cōmemorat, illi autem μανδύαρ uocāt. Suidas μανδύαρ ἢ ἰματίς ὅπερ καλεῖται δορίκιον. Bracæ Gallorū erant, longa uidelicet femoralia subligacula: nec adsentior his, qui aliud esse putant. Strabo. Galli, inquit, longis femoralibus utuntur: quem usum ad hunc usq; diē seruant: miseruntq; iam diu ad nos, ut is habitus gestetur cum reliquo calciamento coniunctus & separatus. Sed hoc satis non fuit, iam penè iuuentus omnis nunc Gallico ritu & habitu uiuit. O uices rerum humanarum. Italia quæ Barbaris hominibus leges ac togam antea dare cōsueuerat, ab eis nunc ineptos ornatus ac mores ridiculos accepit. Aulea Britannorum sunt, ut Marcellus. Virgilius quoq; Tollent aulea Britanni, ea putarim quæ nunc cernimus picta. Afri præterea, Mauri, Saraceni, Scythæq; omnes uarietate colorū gaudent, præsertim luteo, ac rubro. Virgilius. Pictiq; Agathyrsi. Græci autē crepidati incedebant. Legimus item priuatas quorundam uestes. Alia pedoclem Agrigentinum purpurea ueste, calciamentisq; æreis. Hippiam quoq; & Gorgiã purpureis. Vtebatur & purpura Porphyrius, unde nomen est auspiciatus, cum antea Malchus appellaretur, author Eunapius in eius uita. Aristoteles ipse in uestitu uictuq; delicias fuisse traditur, ob idq; Platonī aliquantulum infensus. At contra Socrates Diogenesq; alter discalciatus, alter cum pera baculoq; semper ambulabant. Apud Rom. Cato senex præcurta toga utebatur. & Cethegi exerto nudoq; brachio. Cæsar laxiore tunica. Augustus hyeme thorace laneo, tibialibus, & quaternis tunicis. Mecænas mollioribus uestibus, unde Malacinus ab Augusto cognominatus. Nostra uero ætate Ludouicus xi. Gallia & Alphonfus Siciliae, ac Matthias Pannonia reges, uili amicti panno à uulgo nō cognoscebantur. Romanos autem toga à cæteris distinguebat, utriq; sexui (teste Nonio) gestari solita. Cuius forma apparet ex marmoribus antiquis Romæ, modo pallij quo duces Veneti utuntur: nam & sagum id genus dicere non possumus, quod in statuis minime armatis adspicimus, sæpeq; anteriore parte præcisa uidetur, à statuarijs de industria factum, ut armatorū thorax ornatusq; cerneretur. Hæc uaria nobilibus fuerat. Triumphalis, scutulata, papauerata, Phrygia, furculata, ungulata, clauata, palmata: quas Plin. lib. viii. enumerat. Spartianus monocolors, dicolors, tricolors, tetracolors, pentacolors, togas ponit. Vestes consulares ac senatoria fuerant Paludamentum, purpura, trabea, prætexta, latū clauum, cinctus Gabinus, tunica. Festus paludatos armatos in libris Auguralibus uocari dicit, & omnia militaria ornamenta paludamēta. Marcellus dicit Prætextā insignem Romanorum, quod supra tunicas honorati quicq; sumunt. Hac triumphantes etiam utebantur. Cicero prætextam inquit Appio prætexui. Vtebantur & pueri nobiles. Tunica senatum à cæteris distinxit. Aurea tunica triumphasse Tarquinium Priscum Verrius est author. Erant enim sine manicis, ex quo Virgilius probro dat Troianis: Et tunicae manicis, & habent redimicula mitræ. Cicero in Cat. Manicatis ac talaribus tunicis. Plautus. Manuleatā tunicam habere hominem addecet. Bulla & prætexta liberorum puerorum insignia. Bulla enim monile fuerat, ut tradit Plutarchus, quondam Tarquinio à patre rege donata, dum puer adhuc Latinos in prælio fugasset. Cinctus Gabinus uestis religiosa è Gabijs accersita.

Phrygiones

Attalica

Delmatica

Gabanium

Pallium

Mantellum

Bracæ

Aulea

Priuatæ quorundam uestes

Cethegi

Thorax

Malacinus

Toga

Vestes senatoria

Paludamentū

Prætexta

Tunica

Bulla

Cinctus Gabinus

Livi. V. Fabius ritu gabino succinctus à capitolio oppresso in Quirinalem sacra faciens iuit, & rediit. Eandem opinamur apud Troianos fuisse Peplum: apud christianos quoque lineata tunica sacerdotalis. Infula quam morti deuotos indui mos erat. Latum clauum commune fuerat Senatoribus omnibus: cuius formam ac uestigia quantum conijcere fas est, in ludis hodie Romanis cernimus: eo enim illo die Senator indutus procedere solet. Militares erant, Lana quæ supra alia omnia induebatur, hinc Lanatum familia. Græcis etiam communis erat: *χλωίνα* quoque & ipsi uocant. Præterea Abolla: ut ait Marcellus, de Sago nulli dubium. Cic. Itur ad Sago, Virgatis lucet sagulis. Supra arma ferebatur: quantumque ex ueterum statuis deprehendere fas est: uilis erat panni Venetici coloris. Penula quam supra tunicam & si usueniret, contra imbrem sumebant. Iu. Et multo stillaret penula nimbo. Lampridius, Alexander senatoribus concessit, ut in ciuitate penula uterentur: nam usus fuerat extra ferre. Erant item Strigium ex Hispania, & Mastruca à Sardis. & Gausapina. Plautus mastrucatum dixit, meminit & Ci. in orationibus, uestes sane omnes crassæ & hyemales: ferè similes nostris hybernicis. Seneca. Gausapinatum uocat pannosum hominè, & Martialis Leucopiatum & bericatum. Erat enim Leucopum albus pannus ac uilissimus. Plinius ubi de medicinis ait: in panno leucopo dicit reponendum. Pullati & atrati idem erant qui nigris utebantur: aut funeris aut ulciscendi se gratia ob aliquam iniuriam. Cic. in orationibus de Claudio Tribuno. Veste obsoletior: capillatior quam antea: barba promissior: & uim tribunis nouam minabatur. Idem hos esse in conuiuio non solere demonstrat. Quis unquam inquit uel in suorum funere atratus accubuit? In sumendo uestem dicebant mutare, in ponendo recuperare. Dicuntur quoque pullati plæbei omnes, quod fusco & naturali sint amicti colore. Traquillus in Augusto. Edixit nequis pullatorum in media cauea consisteret, & Quintilianus: Pronunciatio uehemens cum corporis iactatione mire ad pullatum circulum facit. Muliebres deinceps: inter quas palla honestissimæ cuiusque Marcello fuerat. Inuenimus & apud Ouidium, uirorum, de Orione loquentem. Induerat tyrio distinctam murice pallam. preciosa utcunque uestis. Vir. Et pallam insignem gemmis auroque rigentem. Stola ueteres dixerunt non honestam uestem solum: sed etiam omne quod corpus teget muliebre. Strophium fascia breuis: quæ uirginalem errorem cohibebat papillarum. Ci. in Clo. Strophium accurate præcingens: author Marcellus. In hymno tamen diui Io. pro tegmento uillico & agresti accipitur. Plautus in Epidico multas huiusmodi commemorat: quas Marcellus declarat. Sunt autem hæc. Regilla diminutiua à regia, uestis: dicta & basilica. Item mendicula. Ralla à raritate, quæ preciosis uestibus immitti solebat: Indusiata. Patagiata. Plumatile dicitur Plauto. Plumatile aut clauatum aut e plumis factum. Cestitium linteolum purum & candidum dicitur Plauto: quod ita ad candorem perueniat, quod oras circumcisas habeat. Supparum est linteolum femorale. Exoticum, peregrinum & pulchrum dicitur. Plautus. Basilicum aut exoticum. Limbus muliebris etiam uestis & preciosa. Plautus. Limborarij. Arcularij. Flameum tegmen quo capita matronæ teguntur, dicitur & Flameolum: uulgus Italicum adhuc fazolum appellat. Reticulum item capitis: Carbasus, pallium quo Flameum amicitur. Virg. v IIII. Eum tenuis glauco uelabat amictu Carbasus. Capitia, capitum tegmina fœminarum. Calantica item. Cicero in Clodium. Te cum Calanticam capiti adcommodares. Interula, cuius Horatius & Mar. meminerunt utriusque sexui ferebatur: erat enim tunica proxima carni: nos linea utimur, apud ueteres lineam nusquam comperio fuisse, ut ex marmoribus indicatur. Plin. græcas statuas armatas sine tunica, hoc est in nudo corpore dicit. ex quo uidere licet quantum mollities cultus posteros occupauit.

DE CALCIAMENTIS AC TUNICIS, ET VESTIBVS tragicis: comicis ac Satyricis.

NUNC calciamenta. Alexander Imper. Caligariorum & omnium artium collegia instituit: ut author Capitolinus. Erat enim calciamenti genus: non quas nunc Caligas appellant. Nam ueteres nusquam inuenio caligas quibus nos utimur habuisse. Sed tantum crure tenus Socculos, sic in omnibus antiquorum monumentis aspiciamus. Et Traquillus ait. Vitellio focculum alterum detraxit. Calcei fuerunt uaria forma distincti. Vopiscus in uita Cæsarum. Calceos mulleos, cereos, hederaceos, albos, uiris omnibus sustulit, mulieribus restituit. Apuleius quoque linteos calceos nominat. Et Phecasium sacerdotum calcei: & Sicyonij calcei ab his qui elegantiæ studebant ferebantur.

Caliga
Socculi
Calcei

ferebatur, author Cicero. Soleæ mulierum fuerant, nos planellas dicimus, quas turpe uiris tunc gestare fuerat. Cicero de Arusp. respon. A muliebribus soleis, inquit. & in Verrem, Stetit prætor pop. Rom. soleatus in littore. Græcanici calcei ex Polluce hi sunt. Basilides quibus utebatur Athenis. Crepides gestamen militare. Embades sumptuosum calciamentum. Sunt quoque schistæ, singæ, cōpedes, asircæ, sandalia, crotopezia, ligneū calciamentum, à sonando dicta, quæ aliter calopodia à quibusdam dicuntur. Carbatina rusticum est, uocatum à caribus. Ex gentibus quoque & ciuitatibus plurima picta sunt, ut Argea, Scythica, Rhodiaca, Laconica, Thessalica. Quædam ex personis, ut Alcibiadia, Smindrylia, Hyphiposcesima uirile calciamentum ualde sumptuosum. Proschema senile. Peribates ancillarum. Album calciamentum meretricum erat. Plocaria & acontia nominantur Aristophani tanquam muliebria. Rhadia uarium & circumuolutum erat. meminit Plato. Baucides sumptuosorum. Muliebria rursus crocotides, aphracta, opistocrepides, quod amentis retro ligantur, amphiphryra, acrosphryra, canobia, gynepodia, niclipedeces, mesopersica, phyrtaçides, seletucides, nissides, ambracides. Cōmunia item utriusque sexui, phares, ledariū, chiton, xyftis. Fœminarum etiā propria, epopes, diploidium, semidiploidium, catatistus, catagoges, peplus. Zoma uestis anilis. Tunica quoque diuersorum generum ex eodem authore, hæ sunt: Scissilis, phanotis quæ translucebat, catastictæ, id est, notis uariata animalia uel flores intextos habebat. Myotis ex muscis intextis ex Armenia ueniens. Cortæus Massiliensium, Rhizamas mulierum zosma, tænia, & tænidium, strophium quod & zona uocatur. λίσσα δὲ τῆς ἐπιπέδου ζώνης. Ex rursus τῆς ἀμάζονος ζώνης. Epizostris uestis crassa ex lana. Scytharum uestes ex pellibus Diphthera, epicranium, bæte, sisyra, spola. Tragica autem ac comica uestes ex eodem authore Xyftis, batrachis, chlanis, calypta, mitra, agrenum ex lana contextum. Ephatis uertibulum erat quoddam rubrum, quod in manu habebant bellum gerentes uel uenantes. Qui autem in miseris erant, melina, hoc est, lutea uel nigra uel glaucina utebantur. Satyrica uestis nebris, id est, pellis caprina, quam & izanem uocabant, & pardalim subtextam. Venatorium Dionysiacum. Cortæus tunica pinguis est. Comica autem, Exomis, id est, uestis alba ignobilis, secundum sinistrum latus futuram non habens. Puniceus habitus & purpura iuniorum est. Pera, baculus, diphthera rusticorum est. Nigra uel lucida uestis parasitorum præterquam Sicyone. Et alba quando parasitus ducturus est uxorem. Seruorum autem Exomis, cui adiacet uesticula quædam alba quæ epiblema dicitur. Coco autem duplex & inflexibilis uestis. Fœminarum comicarum, Anus nigra uestis, in sacrificijs tamen alba utetur. Iuuenum item alba uel byssina. Epicleri album & croceum. Lenones tunicam colore distinctam ac floridam ferebant, baculumque quod aresum uocatur in manu habebant. Parasitis erat scelergis & lecythus, sicuti & rusticis legobolum. Quibusdam autem mulieribus tunica talaris purpurea ad cubiti symmetriam rotunda. Hæc Pollux.

Soleæ

Crepides

Crotopezia

Embates

Tunica

Tragica

Satyrica

Comica

DE VARIETATE STRAGVLORVM ET PELLIVM VSV.

TRAGVLA item diuersa. Primum circa thorum. Amphimallon & gau-
sape in castris usum præbebant. primum ex utraque parte uillosum erat, Heteromallion ex una tantum. Stragula quæ lodices poetæ uocant, lintea uestis constrata. Stragula quoque alia super eis adposita ab Homero planè, notatur, ἡ γὰρ καλὰ πόρφυρα. omnia stragulae uestes Plinio uocantur. Dicebantur & plagiæ, deinde sindones appellatae. Varro de uita patrum. Chlamydes plagiae uela. Nam & uela & uelaria dicuntur. Papinius. lam uelaria lintea pluebant. Plumaria quoque & plumarium opus, & plumarij textores, quos polymitarios dicunt, liciorum uarietate, à plumado dicti Marcello. Plautus plumatile inquit. Stromata & peristromata ferè quæ & tapetia depicta uario colore, à sternendo uocata. Plautus peristromata Campana dixit. Tapete & tapetum Græcum uocabulum uarijs etiam fuerat coloribus pictum. Cortinas Plinius uocat præter uasa, etiam lintea quæ sternunt siue mensis siue lectus. Culcitra. Cicero culcitram plumeam dixit, erat & Lanea. Tomentum nanque culcitrae materia ex palustri arundine quam Circensem appellabant, aut ex re alia ignobili suffarcta. Tomentum concisa palus Circense uocatur. Ceruicalia & puluilli capitis substramenta. Toral tori ornamentum apud Horatium, & Conopeum tentorij genus apud eundem. Interque signa turpe militaria

Amphimallon

Heteromallion

Sindones

Stromata

Peristromata

Tapetum

Culcitra

Tomentum

Toral

Conopeum sol aspicit conopeum. Propertius de Cleopatra loquens: Fœdaq; Tarpeio conopea tenere saxo. Equorum quoq; uestes phalerae, ephippia, dorsualia. Vopiscus in Galeno. *Boves* ues cum dorsualibus sericis discoloribus præfulgentes. Præterea Manticae ac Bulgæ imponuntur, sic Festo appellatae, Senecæ uero Hippoperæ lib. epistolarum xlii. *M. Cato* Cenforinus canterio uehebatur: hippoperis quidem impositis, ut secum utilia portaret. Pelles autem animalium, quibus nunc utuntur arcendo frigori, apud antiquos minime in usu fuisse quidam existimant: eò quod Plinius qui omnia exequitur, tum alij, nullam de his faciant mentionem. Tranquillus Augustum scripsit, non pellibus, sed quaternis tunicis hyeme solitum muniri. Et Martialis diuitem describens probe indutum. Opat & obscuras luces, uentosq; niuesq;, Propter sexcentas Baccara gauſapinas, quas supra commorauit crassa lana fuisse. Barbaros tamen aquilonares gestare pelles, uti etiam nunc, consuetos esse complures sunt authores: Ouidius ponticos & Getas describens inter quos exulauit, pellitos appellat: Sed usum tamen hunc paulatim cœpisse Senecæ temporibus ex loco eius epistolæ putandum: Pelliculas, inquit, uulpium ac murium frigoris causa. *Murium* enim pelliculas & zibellinos & armellinos nunc dictos putare possumus, Nam & inter murium genera sunt in ponto, ut in animalibus dixi.

R. VOLATERRANI COMMENTARIORVM
VRBANORVM LIBER XXVIII.

De Honesto & eius partibus. Ac primum de prudentia
& doctrina, quod magistri in ea necessarij.

QUAE ad corpus pertineant hæcenus, mox ea quæ ad animû reliquum nostri operis spectat: ac primum de moribus, citra quos frustra cætera discuntur: deinde de artibus liberalibus dicam, ut planè præmissio titulo materia respondeat: in quibus pauca quidem, uerum exotica ex omni pene Græcia simul cum nostrorum receptissimis delibauit, ut facilius ediscerentur: essentq; cum ad bene beateq; uiuendum suffragia, tum ad scribendum omnibus parata supellex, maiorumq; rerum per breues adnotationes indicamenta. Prudentia igitur prius attingenda, quæ unica cum æque intellectu ac uoluntate consistat, sub eadem doctrina continetur: utranq; uero coniunctam Græci Sophiam, non sapientiam dicimus, in qua monstratore prius est opus. Scribit enim Aelianus de uar. histor. quod prisca fuit cõsuetudo, ut uiri magni iuxta se magistros alumnosq; haberent. Sic Ulysses Alcinoû, Achilles Chironem, Patroclus Achillem, Agamemnon Nestorem, Telemachus Menelaû, Hector Polydamanta, Hiero Syracusanus Simonidem Chium, Polycrates Anacreõtem, Proxenus Xenophontem, Antigonus Zenonem, Alexander Aristotelem. Inter Romanos Lucullus Antiochum Aſcalonitam, Cicero Molonem, Mœcenas Arium, Augustus Athenodorum. Neq; mirum, cum Plato dicat quod & Iuppiter quendam habuit consiliarium: unde nos exemplo eius institui debemus. Herodotus quoq; optimum uocat, qui per se omnia nouit. Proximum huic, qui sapietes audit. Qui neutrum præstat, penitus esse inutilem. Socrates apud Platonem in Phædro ait, disciplinam ex sermone potius & uiua uoce hauriendâ, quàm ex lectione, magisq; scienti prodesse. Sunt altiora quædam quæ scriptis tradi commode nequeunt. Præterea à quocunq; discendum, etiam si quercus esset quæ loqueretur. Non enim quis dicat, sed quid dicat in primis uidendum. Hanc igitur Socratis sententiam uox dominica confirmat. Quæcunq; dicunt Pharisei uos facite, opera uero illorum minime. Item Plato in Lachete. Is maxime audiendus cuius dictis facta conueniunt: qui uero de uirtute quam non attingit, aut cõtra uitium quod habet, quanquam ornate loquatur, minime auscultandus: siquidem in eo sapientes sumus quod nouimus, in eo delinquentes quod ignoramus. Quæ sententia superiori contraria quodammodo uidebitur, quum minime sit. Idem author ait: Maxime illud cauendum quod scientiæ & eruditioni ualde officit, ne uidelicet in Misologiam aut Misanthropiam incidamus, id est, in sermonis aut hominû odiû: uidelicet, cum forte alicuius uerbis aut opinioni ita addicti sumus, ut omnia pro oraculo credamus: deinde omnino cõtraria esse reperimus, deceptosq; nos esse intelligimus: quod cum saepe fit, maxime enenit